

Олександр Єрємєєв, Мар'ян Мельник

ГРОМАДСЬКИЙ ФОНД ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ: ДОСВІД США ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ

DOI: 10.58407/litopis.240303

© О. Єрємєєв, М. Мельник, 2024. CC BY4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9175-1421>

Успішний сталий розвиток суспільства як єдиного цілого значною мірою залежить від успішності поступу місцевих громад, творення там соціального капіталу. У США визначним чинником поступу місцевої громади є громадські фонди. Дослідження цього явища є актуальним в Україні в контексті політики децентралізації, запровадженої в другій половині 2010-х рр., а також важливості забезпечення стійкості українського суспільства в умовах повномасштабної агресії РФ та перспектив подальшої відбудови країни.

***Метою** статті є виявлення ролі громадського фонду як чинника поступу місцевої громади, складових його успішності, а також стану розвитку громадських фондів в Україні. **Методи дослідження:** історичний, проблемно-аналітичний, описовий. **Наукова новизна** полягає в дослідженні феномену та чинників успіху громадського фонду в контексті становлення таких організацій в Україні.*

***Висновки.** Громадський фонд має визначний потенціал для поступу та лідерства в місцевій громаді в умовах тенденції трансформації владних відносин від вертикальних до мережеских. Цьому сприяють такі його властивості, як здатність поєднувати зусилля багатьох громадських організацій, експертів, акумулювати кошти, незалежність від державної та місцевої влади, їх бюрократичних структур. У сучасній Україні громадські фонди перебувають на початковому етапі свого розвитку, що пояснюється тривалим попереднім періодом політичної залежності країни в умовах комуністичного тоталітарного режиму. Водночас, в умовах значного потенціалу розвитку громадянського суспільства в нашій країні, а також партнерства з відповідними закордонними структурами, розвиток громадських фондів має суттєву перспективу в Україні та може сприяти їх перетворенню на громадські лідерські організації.*

***Ключові слова:** громадський фонд, соціальний капітал, місцева громадська інституція, громадянське суспільство, коаліція, лідерство, адвокація, легітимність.*

Вступ. Громадський сектор в Україні не є фінансово стабільним. Зокрема, він залежить від зовнішнього фінансування, тому кожна організація з довгостроковими планами прагне фінансової самодостатності або, щонайменше, диверсифікації доходів. Громадські фонди можуть стати інструментом досягнення цієї самодостатності. Однак, їх потенціал в Україні ще не розкритий, попри позитивні приклади у практиці іноземних країн, зокрема в США.

Уже зараз громадські фонди (неурядові благодійні організації) є потужними акторами на місцевому рівні в багатьох країнах Заходу, що перебувають у поступовому процесі комунікації між різними сторонами і в межах сучасних умов впливають на розвиток громади. На сьогодні в світі функціонує близько 1700 таких фондів. Вони переважно позиціонують себе як громадські лідерські організації, що спроможні впливати на прийняття рішень у місті, і, опосередковано, у всьому світі через мережескі зв'язки між ними. Бостонський фонд, який є наочним прикладом такої лідерської організації, ставить на порядок денний багато питань і бере активну участь у житті громади. І попри те, що влада міста має набагато потужніші ресурси та вплив, Бостонський фонд має значний потенціал впливу на перебіг політичного життя міста. У межах України такі фонди діють лише понад десять років, і їх приклади свідчать про початковий рівень розвитку, тому їх потенціал в українському контексті ще не розкрито. У зв'язку з цим дослідження такого явища, як фонд громади, основні засади та завдання його діяльності, його місце в політичному процесі в межах громади, а також і практичний досвід діяльності такого фонду в іншій країні є актуальним з погляду перспективи впровадження подібного досвіду в Україні. В умовах нинішньої боротьби України з повномасштабною російською збройною агресією актуаль-

ним є дослідження потенціалу громадських фондів як із позиції сприяння стійкості нашої країни на сучасному драматичному етапі її історії, так і участі в її повоєнній відбудові.

Фонд громади: мета, переваги та моделі функціонування. Фонд громади – це місцева благодійницька інституція, що діє в інтересах певної громади, сприяє її розвитку та працює на мобілізацію ресурсів задля задоволення її потреб і, фактично, є втіленням громадської філантропії. Фонд не обмежується інтересами окремого донора чи реципієнта гранту, а також конкретним інструментом благодійництва. Також він не може слугувати інтересам будь-якої політичної партії чи конкретної ініціативи¹. Завдяки цьому громадський фонд здатний поєднувати ресурси трьох різних типів донорів: зовнішніх (тобто, з-поза меж громади), громадських філантропічних організацій та мешканців громади. Громадська філантропія базується на припущенні, що всі громади мають власні ресурси (гроші, навички, знання, мережі тощо) і, об'єднані разом, ці ресурси наділяють громаду значним політичним впливом, ефективним інструментом дії якої стає громадський фонд². Громадські фонди, що надають гранти, мають суттєві можливості для здійснення лідерської ролі в громаді, оскільки вони обслуговують певну географічну область і повинні демонструвати широку громадську підтримку з різних джерел фінансування для збереження статусу громадської благодійної організації. Вони є однією з форм організованої філантропії, яка найбільш швидко зростає протягом останнього десятиліття.

Фонди громади є унікальними в багатьох аспектах:

- основним об'єктом їх діяльності є мешканці громади та їх потреби;
- можуть привернути увагу до таких специфічних потреб у громаді, які перебувають поза сферою діяльності національних організацій;
- активізують місцевих визначних спеціалістів, діяльність яких у розв'язанні спільних проблем громади має вплив і поза її межами;
- як громадські благодійні організації, вони можуть сприяти фінансуванню корисних для громади ініціатив, що перебувають поза увагою та можливостями місцевої влади.

Уперше ідею запровадження фонду громади реалізував американський підприємець Фредерік Гофф. Він мав на меті створити таку організацію, що стане громадським лідером і буде розв'язувати поточні та майбутні потреби громади, а також чинником благодійництва³. 1914 р. в м. Клівленд, штат Огайо, з ініціативи Ф. Гоффа було створено першу таку організацію – «Фонд Клівленда».

У США протягом останніх десятиліть значно зросла кількість громадських фондів: з 328 у 1990 р. до 700 у 2003 р., а їхні активи збільшилися з 4,6 млрд. до 16,9 млрд. доларів. Сума наданих грантів зросла з 0,3 млрд. до 1,3 млрд. доларів⁴; у 2014 р. сумарні активи громадських фондів у США становили 82 млрд. доларів, а сума наданих грантів – 6,5 млрд. доларів⁵.

Наразі такі фонди діють за двома основними моделями: одні орієнтовані на донорів, інші – на громаду. Перша модель розглядає фонди громади як «засоби для розширення індивідуальної філантропії»⁶. Друга ж модель, що «втілена в практиках “Фонду Клівленда” ...», наголошує на громадському лідерстві, участі в спільних ініціативах громади та залученні необмежених коштів для цільових потреб⁷. Тим не менш, основна роль фонду полягає в налагодженні комунікації між ресурсами та потребами громади, і найуспішнішими у своїй діяльності є фонди, що функціонують за змішаною моделлю⁸.

Як правило, фонд громади керується Радою директорів, яка опікується місією, стратегічним напрямком і політикою організації. У свою чергу, правління складається з місцевих лідерів, які знають свої громади і в багатьох випадках мають серйозний авторитет серед мешканців унаслідок своєї успішної участі в громадському житті.

Чинники ресурсної спроможності громадських фондів. 1. Соціодемографічні чинники. Існує чимало соціодемографічних факторів, що впливають на спроможність фондів залучати кошти: освіта, етнічна однорідність, володіння нерухомістю, чисельність та віко-

¹ Perry D., Mazany T. Here for good: community foundations and the challenges of the 21st c. New York: M. Sharpe, 2014. 298 p.

² Pond A., Hodgson J. How community philanthropy shifts power: what donors can do to help make that happen. *Candid*. URL: <https://www.issueab.org/resources/30193/30193.pdf>.

³ Guo C., Brown W. Community foundation performance: bridging community resources and needs. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*. 2006. № 35. P. 267–287.

⁴ Graddy E., Wang L. Community foundation development and social capital. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*. 2009. № 38 (3). P. 393

⁵ Foundation stats. Foundation center. *Candid*. URL: <http://data.foundationcenter.org/#/foundations/community/nationwide/total/list/2014>.

⁶ Community foundations and the disenfranchised: A summary study of ten top community foundations' responsiveness to low income and other historically disenfranchised groups in America. Washington: DC, 1994. P. 7

⁷ Ibid. P. 5.

⁸ Guo C., Brown W. Community foundation performance... P. 267–287.

ва структура, щільність населення, рівень прибутків, релігійна належність та домашні господарства з однією особою⁹. Так, приміром, вищий рівень освіти, статків і володіння житлом у місцевості сприяють більшому рівню залучення коштів. Тому в м. Бостон, наприклад, існує сприятливе середовище для діяльності громадського фонду. У місті досить велике населення (700 тис. чол.), із достатнім рівнем прибутків і високим рівнем освіти (на явні 35 закладів вищої освіти), а також здатне до самоорганізації в питаннях подолання причин бідності та браку житла.

Однак, найцікавішим є те, що оскільки від усіх цих соціодемографічних чинників залежить надходження коштів у фонд, то він сам є зацікавленим у вирішенні різноманітних соціодемографічних проблем, і в м. Бостон він працює над їх вирішенням, про що зазначалося вище.

2. Соціальний капітал. Одним із найвідоміших науковців, що досліджує й розвиває концепцію соціального капіталу, є Роберт Патнам, який досліджував вплив громадянської активності на діяльність уряду. Він запропонував поняття соціального капіталу як рис соціального життя, що включають такі поняття, як наявність мережових відносин між людьми та пов'язаних із ними норм, довіри, які уможливають співпрацю задля досягнення спільних цілей, якими б вони не були¹⁰. Тією мірою, в якій мережі норми та довіра пов'язують значні сектори спільноти й охоплюють основні соціальні кліважі, соціальний капітал набуває єднального характеру та служить загальним інтересам¹¹. Отже, соціальний капітал, у будь-якому випадку, – це необхідна умова успішної колективної дії, незважаючи на мотивацію актора. Відповідно, головним питанням є набуття соціальним капіталом єднального характеру.

Одним із основних джерел соціального капіталу в межах громади, згідно з Р. Патнамом, є громадянська залученість. Вона виявляється у рівні активності участі індивіда в житті громади, у щоденних взаємодіях з іншими індивідами, що саме й поєднує людей. Громадянська участь формує мережу через установлення зв'язків між членами громади, а позитивний досвід участі накопичує довіру. Між позитивним досвідом громадянської участі, колективної дії і такими зв'язками є пряма взаємозалежність.

Фонд громади та соціальний капітал нерозривно пов'язані, адже чим вищим є рівень соціального капіталу в громаді, тим більше коштів може зібрати фонд і тим краще він сприятиме розвитку громади¹². Відповідно, фонд громади зацікавлений у зростанні соціального капіталу. Понад те, громадський фонд – це та інституція, що намагається всіляко подолати кліважі (розколи) у громаді. Це означає, що соціальний капітал, що актуалізується фондом, буде набувати саме єднального характеру.

Отже, громадські фонди зацікавлені у зростанні довіри та встановленні соціальних зв'язків між мешканцями, бо самі перебувають у залежності від стану та розвитку соціального капіталу в громаді.

3. Фінансова самодостатність. Громадські фонди мають явну перевагу над звичайними громадськими організаціями, донорами яких часто вони й стають. Більшість громадських організацій повинні узгоджувати свою діяльність із фундаторами, регуляторами та клієнтами. Для цих груп кооперація не завжди входить в їхні організаційні інтереси, особливо якщо йдеться про поділ ресурсів з іншими організаціями. Отже, незважаючи на добрі наміри, громадські мережі часто борються за виживання та зростання¹³. У той же час, громадські фонди завдяки диверсифікованим джерелам надходження ресурсів мають більшу свободу дій та здатні впливати на реалізацію соціально значущих проєктів масштабніше.

4. Підзвітність фонду громаді. Успішність фонду базується на довірі людей одне до одного в громаді та на довірі громади до фонду. Відповідно, диверсифіковані джерела надходження ресурсів не лише дають фондам особливу свободу дій, але й обмежують можливість фонду відхилитися від своєї основної мети. Адже, отримуючи гроші від різних членів громади (компаній, звичайних мешканців, організацій), фонд повинен виправдовувати їхню довіру. Неефективне управління, корупція, нецільове використання ресурсів призводять до втрати довіри. Без довіри втрачатиметься фінансування, що врешті призведе до занепаду фонду.

Це припущення базується на розумінні влади як концепту, вбудованого у взаємозалежні суспільні відносини. «Люди мають потенційну владу, здатність примушувати інших робити те, що вони хочуть, коли ті інші залежать від їх внеску, який вони вносять до взаємо-

⁹ Graddy E., Wang L. Community foundation development... P. 398.

¹⁰ Патнам Р. Творення демократії: Традиції громад, активності в сучасній Італії. Київ: Основи, 2001. 302 с.

¹¹ Putnam R. Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America. *Political science and politics*. 1995. № 28 (4). P. 664–683.

¹² Graddy E., Wang L. Community foundation development... P. 392–412.

¹³ Provan K., Veazie M., Staten L., Teufel-Shone N. The use of network analysis to strengthen community partnerships. *Public administration review*. 2005. № 65 (5). P. 603–613.

залежних відносин, які є соціальним життям»¹⁴. Отже, у відносинах фонду та його донорів очевидною є залежність першого від інших. Це означає, що фонд тільки тоді має важелі впливу на донорів, коли якісно виконує свою роботу, що цілком відповідає інтересам громади.

5. Здатність об'єднувати різноманітних акторів. Сила фонду громади також закорінена в розумінні контексту мережевого суспільства за теорією влади М. Кастельса¹⁵. Згідно з концепцією цього автора, відбувся не просто зсув у владних відносинах у світі, але власне й підхід до влади як такої. У сучасних умовах новий розподіл світу відбувається за ознаками включеності та виключеності в світові мережі (інформаційні, економічні, соціальні). Урешті «виявляється виключеності [з мережі] – це все одно, що опинитися приреченим на маргіальність»¹⁶. Потужної влади набуває той, хто формує внутрішні стандарти мережі для її учасників, правила входу й виходу з мережі, зовнішньої взаємодії. Велику роль відіграє поєднання та забезпечення взаємодії різних мереж через узгодження цілей та поєднання ресурсів. Понад те, «...в багатьох випадках самі мережі є тими, хто утримує владу, власне, підмережі мереж, що організують суспільство ... люди, організовані навколо своїх проєктів та інтересів. Зауважте, що вони не є окремими акторами ..., оскільки здійснення влади в мережевому суспільстві вимагає складного комплексу спільних дій, що виходить за межі альянсів, щоб стати новою формою суб'єкта – мережевим суб'єктом»¹⁷. Можна вважати, що фонд громади і є таким впливовим суб'єктом у межах локальної мережі – саме лиш його виникнення вже передбачає об'єднання багатьох акторів з метою його заснування.

Громада потребує організаційних мереж, адже дуже часто вони є «важливим механізмом для розбудови спроможності систематично виявляти та вирішувати складні соціальні проблеми»¹⁸. Однак, такі мережі важко встановити й ще важче підтримувати.

На шляху побудови організаційних мереж виникають труднощі через різні погляди на цілі й потенціал мережі, інтереси її учасників, брак фінансових ресурсів¹⁹. Однак фонд громади спроможний забезпечити функціонування такої організаційної мережі, об'єднувати різноманітних акторів у коаліції для вирішення питань громади через власне лідерство та фінансову підтримку.

Коаліція – це тип стратегічних відносин, що утворюються тоді, коли різні сегменти локальної спільноти, держави чи нації об'єднуються задля створення можливостей, вигідних для всіх партнерів²⁰. Однак, якщо ми говоримо про локальний рівень, то важливим є розуміння саме громадських коаліцій – це специфічний тип коаліції, що визначається як група індивідів, які представляють різноманітні організації, фракції або виборчі округи в межах громади, що погодилися співпрацювати задля досягнення спільної цілі²¹. Тому громадські коаліції є важливими механізмами для побудови місцевого потенціалу²². Успішна коаліція – не стихійний суспільний рух, а інституціоналізована структура взаємодії, що передбачає певні правила і процедури.

Отже, фонд громади – це та інституція, що може надзвичайно ефективно об'єднувати в коаліції різноманітних акторів для досягнення спільних цілей. Ефективні коаліції об'єднують людей та фокусуються на проблемах громади і в такий спосіб досягають результатів успішніше, ніж це зробили б окремі організації. В умовах громади саме громадські фонди володіють найпотужнішим потенціалом для створення коаліцій. Усі раніше описані особливості громадського фонду є перевагами для нього в контексті мережевого суспільства. Надалі, на прикладі Бостонського Фонду буде описано, яким чином фонд здатний формувати таку мережу й здійснювати мережеву владу.

Бостонський фонд: становлення та громадське лідерство. Прикладом лідерської організації, що тривалий час успішно опікується розвитком громади, є Бостонський фонд (далі – Фонд). Його історія сягає 1915 р. У 2018 р. ним було видано грантів на суму понад

¹⁴ Piven F., Cloward R. Rule making, rule breaking, and power. *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 33–55.

¹⁵ Castells M. Network theory of power. *International journal of communication*. 2011. № 5. P. 773–787.

¹⁶ Кастельс М. Галактика Інтернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. *Рулум*. URL: <https://www.rulit.me/books/galakтика-internet-read-292819-1.html>.

¹⁷ Castells M. Network theory of power... P. 776.

¹⁸ Provan K., Veazie M., Staten L., Teufel-Shone N. The use of network analysis to strengthen community partnerships... P. 603.

¹⁹ Ibid. P. 604.

²⁰ Komorita S., Meek D. Generality and validity of some theories of coalition formation. *Journal of personality and social psychology*. 1978. № 36 (4). P. 392–404.

²¹ Butterfoss F., Kegler M. The community coalition action theory. *Emerging theories in health promotion practice and research*. 2 ed. Hoboken, NJ, US: Jossey-Bass/Wiley, 2009. P. 237–276.

²² Francisco V., Paine A., Fawcett S. A methodology for monitoring and evaluating community health coalitions. *Health education research*. 1993. № 8 (3). P. 403–16.

130 млн. доларів США²³. Він складається з близько 1000 менших фондів і працює за змішаною моделлю, про яку йшлося вище. Відповідно, частина цих фондів спрямована в цілому на потреби громади, інша частина – на спеціальні цілі, визначені засновниками таких дрібних фондів. До 2001 р. Фонд допомагав бідним бостонцям, іммігрантам, спрямовував зусилля на боротьбу з епідеміями, і згодом почав фінансувати громадські організації, що мали досвід подібної роботи.

Із 1960 р. Фонд поступово стає основним рушієм змін – фінансує нові соціальні проекти та неприбуткові організації у сферах освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва, зайнятості та розвитку мистецтва. У 1980–1990-х рр. Фонд започаткував ініціативи щодо боротьби з бідністю, залучив нових донорів.

Від 2001 р. Фонд проголошує нову місію – «будівництво та підтримка життєздатного, процвітаючого міста та регіону, де справедливості і можливості поширюються на кожного», а одним із ключових пунктів є «служіння як громадського центру та центру інформації, де діляться ідеями, визначаються важелі змін і розробляються спільні програми на майбутнє»²⁴. Цінностями, на яких базується діяльність Фонду, проголошено розширення участі громадян у суспільному житті, сприяння співпраці між ними та пом'якшення расових, етнічних і громадянських кліважів. За період існування з 1915 по 2001 рр. Фондом було надано грантів на суму 2,05 млрд. доларів, а від 2001 р. – 1,6 млрд. доларів, що свідчить про зростання ролі та впливу організації за останній період²⁵.

Громадський фонд в основному працює через надання фінансування (субгрантову підтримку), що дає можливість розвиватися різноманітним проектам. Разом із тим, його основна роль полягає не лише в наданні фінансування, а в спроможності об'єднати навколо певної мети інші неприбуткові організації, бізнес, міську владу та інших. Однак Бостонський фонд ставить собі ширшу мету – виконувати роль громадського лідера та служити майданчиком для єднання громади. Виконання цієї місії якраз передбачає об'єднання різних акторів навколо спільної мети за посередництвом Фонду.

На зламі тисячоліть відбулося декілька критичних для подальшої долі Фонду речей. По-перше, він здобув більшу свободу, оскільки банки, що мали частку в його капіталі, відмовилися від контролю, і Раду директорів Фонду було значно розширено – туди увійшли місцеві громадські лідери, президенти коледжів, юристи, інвестори та ін.²⁶ По-друге, у місті утворився лідерський вакуум з низки причин:

- втрата впливу та авторитету місцевою бізнес-спільнотою через її поглинання ТНК, які не відчувають цілковитої спільності своїх інтересів з інтересами міста, а отже, не виявляють благодійницьких ініціатив;

- підлив авторитету Католицької церкви як чинника соціальної солідарності та стабільності через викриття сексуальних скандалів серед її кліру в 1990-х рр.²⁷

З огляду на це у 2000–2001 рр. новий склад Ради директорів Фонду обирає відкритий курс розвитку, спрямований на прийняття ним ролі громадського лідерства, надання більш публічного характеру діяльності організації.

Першими кроками були призначення нового виконавчого директора, розширення штату працівників, свободи їх діяльності – посилено виконавчу спроможність Фонду. Наступним кроком було встановлення нових функцій: збір даних, аналіз і дослідження, проведення форумів та зібрань, регулярна комунікація зі ЗМІ.

У 2000 р. створено аналітичний центр Boston Indicators як афілійовану інституцію, що надало Фонду можливість проводити об'єктивні дослідження та працювати з різноманітними партнерами. Це дозволило в подальшому проводити серйозні, обґрунтовані та фахові обговорення з мешканцями міста та представниками влади. Такий підхід забезпечив легітимність прийняття публічних позицій щодо спірних питань, а дослідження обґрунтували інтереси організації та підтримували її вимоги²⁸.

Одним із інструментів стали випуски аналітичних звітів, присвячених певній сфері: освіта, здоров'я, житло та ін. Звіти виконували моніторингову роль, але у випадку звіту про житло він сприяв безпосередньо прийняттю основного житлового законодавства в 2004 р.²⁹ Також звіт щодо реального стану фінансування шкіл довів, що кошти, виділені на реформу освіти, насправді пішли на премії вчителям і держслужбовцям. Це досліджен-

²³ Consolidated financial statement. *bitly*. URL: <http://bit.ly/2Up1iVE>.

²⁴ Mission and values statements. *The Boston Foundation*. URL: <https://www.tbf.org/who-we-are/mission>.

²⁵ Who we are. *The Boston Foundation*. URL: <https://www.tbf.org/who-we-are>.

²⁶ Grogan P. Changing the game: civic leadership at the boston foundation, 2001–2012. *Duke essays in contemporary philanthropy #2*. Durham, NC: Center for strategic philanthropy and civil society; Sanford school of public policy; Duke university, 2013. P. 12.

²⁷ *Ibid.* P. 13.

²⁸ *Ibid.* P. 1–47.

²⁹ *Ibid.* P. 20.

ня також дало поштовх масштабній реформі у сфері охорони здоров'я м. Бостон³⁰. Роботу, до того ж, було підготовлено в партнерстві з The Massachusetts Business Alliance for Education. Отже, аналітика стає основним інструментом адвокації.

Іншим інструментом стало проведення форумів (від 12 до 15 на рік) за участю представників неприбуткових організацій, навчальних закладів, бізнесу, місцевої влади, де актуалізуються й публічно обговорюються важливі для громади питання (часто предметом обговорень є черговий звіт аналітичного центру)³¹.

Не менш важливо було докласти зусиль для здобуття медійного висвітлення, адже інституція прагнула впливати на визначення публічного порядку денного в громаді. Так, із 18.06.2018 р. по 26.03.2019 р. в різноманітних місцевих медіа нараховується 81 публікація, пов'язана з діяльністю Бостонського фонду, 30 із яких було опубліковано в найпопулярнішій бостонській щоденній газеті The Boston Globe³². Також інформація поширюється через власні канали: в основному через сайти Фонду та афілійованих організацій.

Критично важливим було налагодження співпраці з урядом штату та міста, адже саме вони володіють достатніми ресурсами й повноваженнями для втілення ідей Фонду. Це потребувало налагодження стабільної комунікації та лобістської діяльності. Фонд почав залучати державних службовців до процесів прийняття рішень. Наприклад, програмний директор з освіти Фонду тісно співпрацює з керівником шкіл Бостона, а також із міністром освіти штату та його апаратом. Завдяки цьому, через створення Фондом громадської коаліції та адвокацію в 2002–2010 рр. у штаті було проведено освітню реформу, спрямовану на оптимізацію кількості шкіл, підготовку учнів державних шкіл до вступу у ВНЗ³³. Для її успішного впровадження Фондом було створено організацію «Success Boston»³⁴.

Фонд почав пропонувати себе як джерело інформації (зокрема, виконувати дослідження за замовленням чиновників) та канал зв'язку влади з бізнесом і неприбутковими організаціями. При цьому Фонд може виконувати функцію розв'язання спірних питань та пропонування альтернативних варіантів політики для державних і місцевих посадовців³⁵.

Іншою важливою особливістю діяльності Фонду було зосередження зусиль на створенні коаліцій бізнесменів, громад і громадських лідерів. Фонд «відіграє важливу роль у створенні ... коаліцій, щоб здійснити реальний вплив, опрацюючи деталі та логістику підтримання цих коаліцій та слідкуючи, аби до кожного з членів коаліції не ставилося завеликих вимог»³⁶. Саме зміни, внесені до законодавства у 2004 р. щодо житлобудування, були досягнуті не тільки завдяки аналітичній роботі, але й вдалій побудові коаліцій.

Отже, Бостонський фонд виступає як потужний актор місцевого рівня, що може впливати на порядок денний життя міста. Зважаючи на приклад Бостонського фонду, важливо проаналізувати історичний досвід і потенціал подібних організацій в Україні.

Громадські фонди в Україні: становлення та проблеми діяльності. В Україні досвід діяльності громадських фондів дуже невеликий. Хоча протягом ХХ ст. було чимало низових неполітичних ініціатив, що працювали над об'єднанням людей та відстоювали їх інтереси. Одним із найяскравіших прикладів був кооперативний рух на Галичині та Волині міжвоєнного періоду (поміж Першою та Другою світовими війнами), що виконував передовсім соціально-мобілізаційну роль. Однак, ці ініціативи не мали можливості вкоренитися у зв'язку зі світовими війнами, а згодом – установленням комуністичної влади, яка в принципі заперечувала приватну власність, місцеве самоврядування та вільну від контролю держави громадянську активність і мережі. Сьогодні в Україні питання розвитку громадських фондів особливо актуальне у світлі політики децентралізації й вимог до швидкого реформування держави та суспільства. Це підкріплюється також тим, що дуже часто в громадах відчувається брак авторитетного лідерства, як це було в м. Бостон у 1980-х–1990-х рр.

Розвитком фондів громад в Україні займається Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» (ІСАР «Єднання»). Партнером виступив приватний благодійний фонд Чарльза Стюарда Мотта (США), який опікується сприянням розвитку громадянського суспільства, охороною екосистем, подоланням проблеми бід-

³⁰ Moscovitch E. School funding reality: a bargain not kept. *Folio*. URL: <https://folio.iupui.edu/bitstream/handle/10244/930/MBAE%20SchoolFinanceReport.pdf?sequence=1>.

³¹ Grogan P. Changing the game: civic leadership at the boston foundation... P. 22.

³² TBF in the media. *The Boston Foundation*. URL: <https://www.tbf.org/news-and-insights/tbf-in-the-media?q&sortBy=date&sortOrder=desc&page=17>; Top 10 Massachusetts daily newspapers by circulation. *bitly*. URL: <http://bit.ly/2IFon44>.

³³ Informing change & college futures found. A story of leadership: the Boston foundation. *bitly*. URL: <http://bit.ly/2Zmfkuz>.

³⁴ *Success Boston*. URL: <https://www.successboston.org/>.

³⁵ Grogan P. Changing the game: civic leadership at the Boston foundation... P. 28.

³⁶ *Ibid.* P. 29.

ності, із яким ICAP «Єднання» розпочав роботу над розвитком громадських фондів у 2010–2011 рр.³⁷

ICAP «Єднання» визначає мету, цілі та необхідні характеристики фонду й підкріплює ці твердження словами представників фондів в Україні. У буклеті «Базові ознаки фонду громади в Україні» вказано, що мета діяльності фонду – покращення якості життя мешканців чітко географічно визначеної території. Основні характеристики фонду, відповідно до вимог ICAP «Єднання», є такими:

- проведення постійного моніторингу, аналізу проблем і потреб громади й залучення до їх розв’язання;
- залучення до керівництва авторитетних громадян, які широко представляють усі сектори громади;
- не носить політичного або релігійного характеру, незалежний від інших організацій чи органів влади³⁸.

На близькотермінову перспективу ініціативний центр ICAP «Єднання» планує розширити сферу своєї діяльності на:

- розвиток культури філантропії в громаді через добровільне пожертвування особами часу, умінь, фінансів, матеріальних цінностей та послуг;
- роботу над забезпеченням максимальної участі місцевих мешканців у житті громади через заохочення до партнерства зацікавлених у проєктах сторін та тих, хто може забезпечити реалізацію ініціатив ресурсами.

Серед активних фондів в Україні можна виділити 19, які продемонстровано на карті. Серед цих організацій є успішні та життєздатні структури, а є новоутворені фонди, які лише роблять перші кроки на шляху розвитку місцевої філантропії. Проте всі вони чітко позиціонують себе саме як фонди громад.

Карта громадських фондів в Україні³⁹

За обсягами коштів, вкладених у програми для розвитку громади, провідну роль відіграють три фонди: Благодійний фонд «Подільська громада» (м. Вінниця), Благодійний фонд «Тепле місто» (м. Івано-Франківськ), Громадський фонд «Суми»⁴⁰. У наведених документах викладено успішні приклади діяльності всіх фондів, але тут буде розглянуто лише ці три⁴¹.

Вінницький фонд став єдальною ланкою між бізнесом і громадою, коли в його межах було створено «Корпоративний фонд», через який залучено понад 5 млн. грн. на допомогу закладам медицини та освіти в місті. Іншим значним прикладом діяльності вінницької організації стала програма «Екологічне місто», що реалізується за підтримки міської влади. Проводиться широкомасштабна інформаційна кампанія, заходи та акції якої покликані спонукати населення до більш екологічного способу життя.

³⁷ Community foundation school. Charles Stewart Mott Foundation. URL: <https://www.mott.org/grants/ednannia-community-foundation-school-200900665-01/>.

³⁸ Базові ознаки фонду громади в Україні. bitly. URL: <http://bit.ly/2IsIX8v>.

³⁹ Живі історії фондів громад України: з громадою для громади. bitly. URL: <http://bit.ly/2Gwqk1q>.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

Івано-Франківський фонд ініціював створення якісного сучасного публічного простору перед друкарнею в місті. Ще більш вагомим прикладом їх діяльності є створення громадського ресторану «Urban Space 100», що став громадським майданчиком для відвідування та проведення подій, відпочинку, роботи, проведення нарад, а 80% виручених коштів цей заклад реінвестує в проекти розвитку громади.

Сумський фонд у партнерстві з іншими організаціями міста відкрив Інформаційний Центр учасників АТО, де надається первинна інформаційно-консультативна допомога демобілізованим учасникам АТО, юридичний супровід, допомога в оформленні документів, пільг тощо. Також фонд підтримує дві програми, покликані допомагати малозабезпеченим сім'ям і особливо учасникам АТО: «Допомога пораненим військовим» та «Сім'я Героя». Більш яскравим прикладом є участь фонду у відновленні військової частини для новоствореної мотопіхотної бригади ЗСУ. Задля реалізації цієї мети було залучено понад 4 млн. грн., і саме Фонд адміністрував ці кошти.

Отже, в Україні протягом 2010-х рр. громадські фонди розпочали активну діяльність, але за своїми масштабами вона не сягає рівня чисельності та результативності цих організацій у США, де вони діють понад 100 років. Для сталого розвитку фонду та його стійкості важливим фактором є його вік і наявність інших подібних йому організацій в регіоні⁴². «Молода організація, як правило, не має соціальних мереж та інституційних контактів і, таким чином, має обмежену здатність забезпечити ресурси та нарощувати потенціал»⁴³. Вік організації також позитивно корелює з її легітимністю та репутацією⁴⁴. Наразі українські фонди потребують часу й ресурсів (накопичення економічного та соціального капіталу), щоб справді масштабно впливати на життя міст. Важливо те, що покладено початок, і згодом цей досвід може набути поширення в інших громадах.

Висновки. Фонд громади може стати вагомим чинником поступу місцевої соціальної спільноти через його незалежність від конкретних політичних сил, здатність акумулювати кошти та інтелектуальні, аналітичні можливості експертів, поєднувати зусилля багатьох громадських організацій за рахунок вибудовування коаліцій. Це сприяє зростанню соціального капіталу й надає можливості перетворенню такого фонду на громадського лідера, особливо за умов втрати довіри з боку громади іншими впливовими соціальними інститутами та організаціями (релігійні організації, великі бізнес-структури, бюрократичний апарат тощо). Така тенденція спричинена й сучасними трансформаціями владних відносин від вертикальних до мережових, на чому наголошує теорія влади М. Кастельса. Наочним прикладом такого лідерства є Бостонський фонд, який протягом свого тривалого існування реалізував визначні проекти в галузях освіти, житлового будівництва та перетворився на суб'єкта формування суспільного порядку денного. Водночас, успішність такого фонду залежить від взаємодії таких чинників, як рівень освіченості, прибутків, вікова структура населення, попередній ступінь розвитку соціального капіталу, фінансова самодостатність, а отже, і самостійність керівництва фонду у прийнятті рішень. Важливо зазначити й тяглість традицій суспільної самоорганізації, місцевого самоврядування в тій чи іншій країні або суспільстві.

В Україні через тривале панування комуністичного тоталітарного режиму зародження таких традицій на поч. ХХ ст. було фактично перерване. На сучасному етапі таке явище, як громадські фонди, перебуває в Україні на початковому етапі розвитку. Водночас, завдяки громадським ініціативам і діяльності такої організації, як ІСАР «Єднання», створеної за підтримки американських партнерів, протягом перших десятиліть ХХІ ст. такі локальні фонди почали функціонувати, що в довготривалій перспективі, унаслідок нарощення соціального капіталу, мережевого, ціннісного, матеріального та інтелектуального ресурсу може сприяти їх перетворенню на громадські лідерські організації. Запорукою цього може бути тяглість політики децентралізації та посилення повноважень місцевого самоврядування. Саме тому дослідження громадського фонду як явища суспільного життя місцевих громад, досвід успішного функціонування таких організацій в інших країнах є необхідним в умовах суспільно-політичного розвитку сучасної України. Досвід функціонування громадських фондів у США та партнерство з такими організаціями може виявитися вкрай важливим для розвитку фондів громади в Україні. Щоправда, ця співпраця має враховувати специфіку соціального розвитку в нашій країні.

⁴² Graddy E., Wang L. Community foundation development... P. 397.

⁴³ Baum J., Oliver C. Institutional linkages and organizational mortality. *Administrative science quarterly*. 1991. № 36 (2). P. 187–218.

⁴⁴ Deephouse D., Carter S. An examination of difference between organizational legitimacy and organizational reputation. *Journal of management studies*. 2005. № 42 (2). P. 329–360.

References

- Baum J., Oliver C. (1991). Institutional linkages and organizational mortality. *Administrative science quarterly*, 36 (2), P. 187–218.
- Butterfoss F., Kegler M. (2009). The community coalition action theory. Hoboken, USA.
- Castells M. (2011). Network theory of power. *International journal of communication*, 5, P. 773–787.
- Deephouse D., Carter S. (2005). An examination of difference between organizational legitimacy and organizational reputation. *Journal of management studies*, 42 (2), P. 329–360.
- Francisco V., Paine A., Fawcett S. (1993). A methodology for monitoring and evaluating community health coalitions. *Health education research*, 8 (3), P. 403–416.
- Graddy E., Wang L. (2009). Community foundation development and social capital. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 38 (3), P. 392–412.
- Grogan P. (2013). Changing the game: civic leadership at the boston foundation, 2001–2012. Durham, USA.
- Guo C., Brown W. (2006). Community foundation performance: bridging community resources and needs. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 35, P. 267–287.
- Perry D., Mazany T. (2014). Here for good: community foundations and the challenges of the 21st c. New York, USA.
- Piven F., Cloward R. (2005). Rule making, rule breaking, and power. *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization*. Cambridge, UK.
- Putnam R. (1995). Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America. *Political science and politics*, 28 (4), P. 664–683.
- Putnam R. (2001). Tvorenna demokratii: Tradytii hromad, aktyvnosti v suchasni Italii [Making democracy work: civic traditions in modern Italy]. Kyiv, Ukraine.
- Veazie M., Staten L., Teufel-Shone N. (2005). The use of network analysis to strengthen community partnerships. *Public administration review*, 65 (5), P. 603–613.

Єремєєв Олександр Сергійович – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Національного Університету «Києво-Могилянська академія» (вул. Г. Сковороди, 2, м. Київ, 04655, Україна).

Yeremieiev Oleksandr – candidate of political sciences, senior teacher of department of political science of National University of «Kyiv-Mohyla academy» (2 Hryhorij Skovoroda St., Kyiv, 04655, Ukraine).

E-mail: o.yeremeev@ukma.edu.ua, alexyerem2016@gmail.com

Мельник Мар'ян Іванович – випускник Бакалаврської програми «Політологія» Національного університету «Києво-Могилянська академія». (вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04655, Україна).

Melnyk Marian – graduate student of the Bachelor program «Political science» of National University of «Kyiv-Mohyla academy» (2 Hryhorij Skovoroda St., Kyiv, 04655, Ukraine).

E-mail: marian.melnyk@gmail.com

CIVIC FOUNDATION AS THE FACTOR OF LOCAL COMMUNITY SOCIAL DEVELOPMENT: THE US EXPERIENCE AS THE EXAMPLE FOR UKRAINE

The successful steady development of society as a single unit largely depends on the success of advancement of local communities, the development of social capital there. Civic foundations make up the prominent factor of the local community advancement in the USA. The research of this phenomenon is very important for Ukraine in the context of the decentralization policies, provided in the second half of the 2010s, and also the importance of providing of the Ukrainian society's firmness during the large-scale Russian aggression and prospects of further renewal of our country.

The purpose of the article is to identify the role of a civic foundation as a factor in the development of the local community, the factors of its success, as well as the state of development of civic funds in Ukraine. **Research methods:** historical, problem-analytical, descriptive. **The scientific novelty** lays down in the research the civic fund phenomenon in the context of the formation of such organisations in Ukraine.

Conclusions. Civic foundation has a prominent potential for advancement and leadership in a local community in conditions of tendency of the transformation of imperious relations from vertical to the network. It is assisted by such its properties, as the ability to combine efforts of many public organizations and experts, accumulate money, its independence from the state and local power and their bureaucratic structures. In modern Ukraine civic foundations are on the initial stage of their development because of the protracted previous period of the political dependence of the country in conditions of the totalitarian regime. At the same time, in conditions of considerable potential of development of the civil society in our country, and also partnerships with the corresponding foreign structures the development of civic foundations has a substantial prospect in Ukraine and can assist their transformation into public leaders.

Key words: civic foundation, social capital, local civic institution, civil society, coalition, leadership, advocacy, legitimacy.

Дата подання: 24 лютого 2024 р.

Дата затвердження до друку: 5 квітня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Єремєєв, О., Мельник, М. Громадський фонд як чинник соціального розвитку місцевої громади: досвід США як приклад для України. *Сіверянський літопис*. 2024. № 3. С. 20–29. DOI: 10.58407/litopis.240303.

Цитування за стандартом APA

Yeremieiev, O., Melnyk, M. (2024). Hromadskyi fond yak chynnyk sotsialnoho rozvytku mistsevoi hromady: dosvid SShA yak pryklad dlia Ukrainy [Civic foundation as the factor of local community social development: the US experience as the example for Ukraine]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 20–29. DOI: 10.58407/litopis.240303.

